

Agnieszka Ogrodnik-Kalita

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-3379-7453

RECENZJA KSIĄŻKI J.M. ŁUKASIEWICZA I R. ŁUKASIEWICZA *PRAWO RODZINNE*, WARSZAWA 2021, SS. 516

Nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer w 2021 r. ukazało się opracowanie autorstwa J.M. Łukasiewicza i R. Łukasiewicza *Prawo rodzinne*. Analiza wstępu, a także sama szata graficzna książki pozwalają stwierdzić, że głównym zamierzeniem autorów było stworzenie przystępnej „lektury dla każdego”, tj. nie tylko pomocy dla studentów w przyswojeniu wiedzy z zakresu tego działu prawa cywilnego, ale także dla tych, którzy swą wiedzę chcą pogłębić i usystematyzować. Wyprzedzając uwagi o charakterze bardziej szczegółowym, należy już teraz stwierdzić, że cel ten został w pełni osiągnięty.

Problematyka prawa rodzinnego jest obecnie przedmiotem kilku podręczników akademickich. Sami autorzy zresztą te najbardziej cenione wskazują w słowie wstępnym jako źródła inspiracji. A. Mączyński zauważa, że „kontrowersyjne oceny może budzić sytuacja, kiedy podręcznik jest pierwszą w danej dziedzinie publikacją autora”¹. Nie zachodzi ona na pewno w przypadku recenzowanej książki. Zarówno J.M. Łukasiewicz, jak i R. Łukasiewicz mogą się pochwalić bogatym dorobkiem z zakresu prawa rodzinnego i innych działów prawa cywilnego. Publikacja nawiązuje, jak podkreślają autorzy, do wydanej w 2014 r. monografii *Institucje prawa rodzinnego*². Należy docenić zamysł uaktualnienia i pogłębienia zawartych tam rozważań ze względu na liczne – wbrew tezie, że lepsze prawo gorsze, ale stabilne – zmiany, które zostały dokonane od jej wydania w zakresie nie tylko prawa rodzinnego, ale również prawa dotyczącego rodziny. Od razu należy bowiem podkreślić, że zawarte w książce analizy obejmują regulacje licznych aktów prawnych oprócz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³. Należy tutaj wskazać ustawę prawo o aktach stanu cywilnego, ustawę o leczeniu

¹ A. Mączyński, *Uwagi o stanie nauki polskiego prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 6, s. 11.

² *Institucje prawa rodzinnego*, red. J.M. Łukasiewicz, Warszawa 2014.

³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2022, poz. 2140), dalej: k.r.o.

niepłodności, ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej czy ustawę o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. W opracowaniu znalazły się też cenne uwagi o charakterze komparatystycznym.

Nie budzi wątpliwości przejrzysta systematyka recenzowanej książki. Bez wątpienia student poszukujący „na szybko” odpowiedzi na nurtujące go pytanie nie będzie miał problemów z odnalezieniem w spisie treści właściwego fragmentu. Od pozostałych podręczników z zakresu prawa rodzinnego recenzowany podręcznik odróżnia przede wszystkim brak rozdziału poświęconego m.in. źródłom prawa rodzinnego. Trudno z przyjęcia przez autorów takiego rozwiązania uczynić zarzut, jeśli problematyka ta jest dokładnie przedstawiona w innych pozycjach tego rodzaju. Odmiennie od systematyki kodeksowej autorzy analizują instytucję separacji przed instytucją rozwodu. Powodem umieszczenia przepisów o separacji po Dziale IV normującym rozwód było odsunięcie zarzutu, iż „separacja może być wstępem do żądania rozwodu lub nawet służyć stopniowej jego likwidacji”⁴. Zwraca się w tym kontekście uwagę na to, że za taką systematyką przemawiają także względy techniki legislacyjnej, gdyż przepisy o separacji zawierają odesłania do przepisów regulujących rozwód⁵. Szczególnie ten drugi argument wydaje się istotny ze względów dydaktycznych i tym samym głównego celu recenzowanej książki. Analiza instytucji separacji po przedstawieniu problematyki dotyczącej rozwodu ułatwiłaby studentom zaznajomienie się z tymi zagadnieniami, biorąc pod uwagę przede wszystkim odsyłający charakter art. 61 (2) § 1 k.r.o. Wydaje się, że osoby znajdujące się na początku swojej ścieżki prawniczej mogą mieć pewne trudności z zastosowaniem przepisów odsyłających i ta technika legislacyjna niekoniecznie jest ich ulubioną. Dlatego też tak ważne jest przejrzyste i zrozumiałe przedstawianie regulacji będących ich przedmiotem w materiałach dydaktycznych. Można jednak dopatrzeć się w rozwiązaniu zastosowanym w opracowaniu aspektów pozytywnych. Rzeczywiście omówienie problematyki separacji przed zagadnieniami dotyczącymi rozwodu podkreśla jej „łagodniejszy” charakter, mniejsze wymagania w zakresie przesłanek koniecznych do jej orzeczenia czy nie tak daleko idące skutki.

Autorzy sporo miejsca, bo aż cały rozdział, poświęcają zagadnieniom związanym z prawem o aktach stanu cywilnego. Takie ujęcie zasługuje na wysoką ocenę. Chociaż „nowa” ustawa weszła w życie już 8 lat temu, nie została jeszcze całościowo i syntetycznie opisana właśnie w formie przystępnej dla osób dopiero zapoznających się z tą materią. Dość liczne publikacje poświęcone jej szczegółowym rozwiązaniom prawnym, a także wydane dotychczas dwa komentarze nie zastępują zwięzłego opracowania tej materii, przydatnego np. dla studentów. Należy podkreślić, że wskazana część podręcznika oprócz rozważań teoretycznych zawiera też przykładowe wzory dokumentów z zakresu stanu cywilnego, co

⁴ T. Smoczyński, M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2022, s. 192–193.

⁵ *Ibidem*, s. 193.

sprawia, że przedstawione rozważania zostają mocno osadzone w praktyce ich funkcjonowania. Warto zwrócić uwagę w szczególności na przykładowe zrzuty ekranu prezentujące aktualne formularze wypełniane przez kierownika urzędu stanu cywilnego w systemie „ŹRÓDŁO”. Autorzy we wstępie dziękują pracownikom Urzędu Stanu Cywilnego w Rzeszowie jako zaangażowanym osobom, które przyczyniły się do powstania publikacji, i to „zaangażowanie” zaowocowało na pewno wysokim poziomem merytorycznym i praktycznym tej części pracy.

Niezwykłym walorem książki jest zamieszczenie w niej licznych objaśnień graficznych przybierających różnorodną formę diagramów i tabel. Na pozytywne podkreślenie zasługują w szczególności diagramy zamieszczone przez autorów w rozdziale poświęconym małżeńskim ustrojom majątkowym. Materia ta jest skomplikowana jurystycznie i dla jej zrozumienia nieraz konieczna jest uporządkowana wiedza z zakresu innych działów prawa cywilnego. Diagramy w sposób jasny i przejrzysty pomagają w „odświeżeniu” sobie pewnych informacji i zarazem przyswojeniu nowych. Dla przykładu warto zwrócić uwagę na graficzne przedstawienie przez autorów schematu ustania wspólności majątkowej małżeńskiej. Treść art. 35 k.r.o. w zw. z art. 43 § 1 k.r.o., wymagające dla ich zrozumienia znajomości rodzajów współwłasności, istoty wspólności łącznej czy momentu jej ustania, może wydawać się szczególnie trudna i nieprzystępna dla osób zaczynających przygodę z prawem rodzinnym. J.M. Łukasiewicz w sposób pomysłowy przedstawia etapy tego procesu. Schemat ten był zresztą wielokrotnie i z powodzeniem wykorzystywany przez piszącą te słowa podczas ćwiczeń ze studentami z prawa rodzinnego – oczywiście ze wskazaniem autora – i okazał się niezwykle pomocny przy próbach tłumaczenia tego skomplikowanego pod względem zarówno teoretycznym, jak i praktycznym zagadnienia. Warto w tym kontekście zwrócić również uwagę na diagram 26 (s. 175), który przedstawia mechanizm wyrażania przez drugiego małżonka zgody na dokonanie czynności prawnych wymienionych w art. 37 k.r.o., czyli tzw. zgody obligatoryjnej. Jego analiza może być dla studentów dogodną okazją dla powtórzenia istoty sankcji bezskuteczności zawieszonyj, omawianej jako jedna z sankcji wadliwych czynności prawnych przy okazji wykładu z części ogólnej prawa cywilnego.

Podobnie problematyka zawarcia małżeństwa została opracowana przejrzysto, a zarazem ciekawie i innowacyjnie. Różnice pomiędzy przesłankami istnienia małżeństwa, przesłankami formalno-porządkowymi i przeszkodami małżeńskimi, a także sankcjami w przypadku niedopełnienia dwóch pierwszych bądź zawarcia małżeństwa pomimo wystąpienia przeszkody są nieraz wyzwaniem dla osób zaznajamiających się z tą materią. Dużą pomocą będzie tutaj zapewne diagram 17 (s. 105). Ponadto analizując istotę błędu co do tożsamości drugiej strony jako jednej z wad oświadczenia woli przy zawarciu małżeństwa, J.M. Łukasiewicz wymienia w punktach te okoliczności, które zgodnie z przeważającym poglądem doktryny za takie nie są uważane. Zastosowanie takiego zabiegu, po pierwsze, obrazowo ukazuje, jak wąski zakres mają okoliczności, które za błąd

co do tożsamości mogą być uznane, po drugie zaś, czyni analizowaną problematykę jeszcze ciekawszą.

W równie interesujący sposób zaprezentowano regulację nazwiska małżonków po zawarciu związku małżeńskiego. W tabeli 1 (s. 151) przedstawiono możliwości, jakie w tym zakresie daje nupturientom bądź już małżonkom na pierwszy rzut oka raczej nierozbudowany art. 25 § 2 k.r.o. Szczególnie pomocne wydaje się zwrócenie uwagi na fakt, że kolejność członów nazwiska może być dowolna. Tabela stanowi też wskazówkę dla prowadzących ćwiczenia z prawa rodzinnego, w jaki sposób można je urozmaicić i uczynić bardziej atrakcyjnymi dla studentów.

Skomplikowane i rozbudowane zagadnienie przesłanek przysposobienia zostało przedstawione w niezwykle interesujący graficznie sposób na diagramie 60 (s. 379). Oprócz powszechnie przyjętego podziału na ich trzy kategorie na szczególną aprobatę zasługuje wyeksponowanie zgodności przysposobienia z dobrem dziecka jako przesłanki podstawowej.

Bardzo cenne dla studentów, oprócz wskazanych już graficznych prezentacji niektórych zagadnień, będą zapewne zawarte w podręczniku wzory pism procesowych (np. pozew o rozwód, wniosek o ograniczenie władzy rodzicielskiej), które zostały wyróżnione odmiennym od reszty tekstu kolorem. Należy podkreślić, że do każdego wzoru zostały dołączone wyjaśnienia z zakresu prawa procesowego, które zapewne przydadzą się w szczególności tym studentom, którzy ze względu na program studiów nie uczestniczyli jeszcze w zajęciach z zakresu postępowania cywilnego. Za bardzo przydatne należy też uznać te fragmenty książki, w których autorzy odwołują się do praktyki.

W przypadku zagadnień nierozstrzygniętych wprost przez ustawodawcę, jak np. przynależność do majątku wspólnego lub majątków osobistych przedmiotów nabytych za środki pochodzące z różnych mas majątkowych, autorzy przedstawiają różne rozwiązania proponowane w piśmiennictwie i judykaturze, zwracając uwagę na te, które ich zdaniem wydają się najbardziej prawidłowe. Wskazaną problematykę przedstawiono też w postaci na pierwszy rzut oka bardzo skomplikowanego diagramu 24 (s. 170), który jednak okazuje się być bardzo przejrzysty i może okazać się rzeczywistą pomocą dla studentów. W równie klarowny sposób przedstawiono budzące wątpliwości w doktrynie zagadnienie momentu powstania władzy rodzicielskiej, dokonując podziału prezentowanych stanowisk na te, które opowiadają się za brakiem władzy rodzicielskiej wobec nasciturusa, i te, które wskazany punkt widzenia kwestionują.

Należy podkreślić również zwrócenie przez autorów uwagi na ustawodawcze wyzwania budzące kontrowersje społeczno-obyczajowe. Także w tym przedmiocie rozważania nie zostały ograniczone do „suchych” informacji, ale wskazano na konkretne, „życiowe” przykłady i orzecznictwo, jak np. w przypadku problematyki macierzyństwa zastępczego. W tym ostatnim przypadku uwzględniono też podział na macierzyństwo zastępcze gestacyjne i macierzyń-

stwo zastępcze tradycyjne, co może być ciekawym uzupełnieniem wiedzy w tym przedmiocie. Podobnie szeroko omówiono problematykę zmiany płci, zwracając uwagę na przyjęty obecnie model postępowania w tych sprawach, problematykę zawarcia małżeństwa przez transseksualistę oraz konsekwencje zmiany płci już w czasie trwania związku małżeńskiego. Ta część rozważań została ponadto bogato udokumentowana.

Ogromnym walorem opracowania jest jasny i zrozumiały język. Skomplikowane często zagadnienia zostały wyjaśnione w sposób przystępny i komunikatywny, nienastręczający trudności w czytaniu książki. Pomimo złożonego charakteru wielu z poruszanych zagadnień recenzowana pozycja jest łatwa w odbiorze. Na zakończenie warto podkreślić także staranną formę publikacji. Jej szata graficzna przypomina dobrze znane i uznane podręczniki do poszczególnych działów prawa cywilnego, tj. np. podręcznik *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej* A. Woltera, J. Ignatowicza i K. Stefaniuka czy *Prawo rodzinne* J. Ignatowicza i M. Nazara.

Największą zaletą opracowania jest to, że w przystępny sposób wyjaśnia nierazawiłe zagadnienia prawa rodzinnego, realizując tym samym wskazane we wstępie ambicje autorów do traktowania książki jako przystępnej „lektury dla każdego”. Należy docenić ogrom pracy autorów wychodzących naprzeciw wymaganiom nie tylko osób, które po raz pierwszy stykają się z prawem rodzinnym, ale również tych, dla których problematyka ta nie jest obca, w tym przedstawicieli praktyki. Nie ulega wątpliwości, że warto zachęcać studentów do sięgnięcia po tę pozycję, gdyż korzystanie z niej sprawi, że nauka i tak już niezwykle interesującej materii z zakresu prawa rodzinnego będzie jeszcze bardziej fascynująca.